

10. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 - 10.02.02. Харків, 2001. 37 с.
11. Марчук Л. М. Категорія градації в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 38 с.
12. Митяй З. О. Семантико-функціональна специфіка префіксів прикметників на позначення ступеня вияву ознаки в сучасній українській мові. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2012. № 1. С. 310-317.
13. Новицкая В. В. Лексика с количественным значением в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 1978. 24 с.
14. Панфилов В. З. Философские проблемы языкознания: Гносеологические аспекты : учеб. пособ. Москва: Наука, 1977. 394 с.
15. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи / пер. А. М. Сухотина. Москва : Юрайт, 2017. 220 с.
16. Словник української мови в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 1. 799 с.

УДК 811.161.2'282.3

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-2-07>

ФІТОНОМЕНИ, МОТИВОВАНІ ЦІЛЮЩИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ СТЕПОВИХ ГОВІРОК МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Москаленко Л. А., к. філол. н., ст. наук. співр.

*Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, Україна*

liliamoskalenko2@gmail.com

У цій статті продовжено семантичний і мотивологічний аналіз фітономенів, які побутують в українських степових говірках Миколаївської області. Предметом аналізу є назви рослин, мотивовані цілющими властивостями. Визначено основні семантичні й словотвірні моделі номінації та основні семантичні моделі мотивації фітономенів, з'ясовано структуру мотиваційної ознаки “цілющі властивості”.

Ключові слова: фітономен, семантика, мотивація, номінація, семантична модель, словотвірна модель.

THE FITONOMENES MOTIVATED BY INTELLECTUAL PROPERTIES (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN STEEP DIALECTS OF THE MYKOLAIV REGION)

Moskalenko L. A., Ph.D. in Philology, senior scholar researcher

*Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine
Mykhailo Hrushevsky street, 4, Kyiv, Ukraine*

The article deals with the semantic and motivational analysis of plant names being used in Ukrainian steppe dialects of the Mykolaiv region, which are motivated by healing properties. These plant names are formed due to the nomination principle reflecting the functional properties of plants, in particular like healing, poisonous, utilitarian, edible, magic, honey, aesthetic, or undesirable (harmful). Since the names, formed on this principle of the nomination, were motivated by various actual properties of plants in perception of human beings, the pragmatic properties of plants, in particular healing, obtained the most important place. The basic word-building and semantic model of the nomination of motivated healing properties of plant names is derivative from nouns, verbs, adjective-nouns, numerals-nouns and verbal-noun phrases, which directly or indirectly reflect these properties. A typical semantic model of motivation for such plant names is a more or less precise reflection of the curative properties of the plant. The motivational sign “healing properties” is realized in plant names of different structure: single-root

names, plant names-composites and plant names-phrases. The motivational sign of “healing properties” in monomotivated plant names in most cases is expressed indirectly, only in the less cases - directly. Within this motivational sign, eight motivational values could be described, as differenced in productivity: 1) “use for the treatment of a certain illness”, 2) “use for the elimination of the consequences of injuries”, 3) “wide range of healing properties”, 4) “general stimulating properties”, 5) “excitatory properties”, 6) “anti-helminthic properties”, 7) “insecticidal properties”, 8) “disinfectant properties”. The last three groups of names among the motivated healing properties of plant names form the names, the basis of which is the information about the ability of the plant to release the human body or animal not from the actual disease, but from microbes, bacteria, insects and parasites that either infect the human body or poison its food. The motivational sign of “healing properties” often has a different lexical implementation, which is conditioned by both linguistic and extralinguistic factors, among which the degree of cognition, practical development of the person of the object of the nomination is of great importance. As a result, there is a large number of lexical correspondences in dialects between individual dialect systems and parallel names within some of them. Identity or similarity of healing properties and nominative means of realization of this feature led to the emergence of homonymous names both in individual dialect systems, and at the interweaving level. Motivational sign “healing properties” in monomotivated plant names is directly or indirectly most often transmitted by nouns, rarely – by verbs, verbally-noun phrases, numerals-nouns and adjective-noun phrases. Motivational sign “healing properties” is especially productive in the nomination of wild grassy plants.

Key words: phytomen, semantics, motivation, nomination, semantic model, word-formation model.

Говірки, які побутують на території, окресленій адміністративними межами сучасної Миколаївської області, у діалектному континуумі України посідають особливе місце. Своєрідність цих говірок спричинила взаємодія лінгвальних і позалінгвальних чинників, які протягом віків впливали на їх формування.

Потреба глибшого вивчення степових і суміжних із ними говірок української мови, а також необхідність докладного аналізу діалектного матеріалу, що чітко локалізований у просторі й часі, аргументували написання цієї розвідки.

Питанням аналізу фітономів, які функціонують в окремих українських говірках, особливо в говірках пізнього формування [9], до недавнього часу приділялося мало уваги. Українські говірки Миколаївщини, як і назви рослин, які в них побутують, незважаючи на окремі розвідки й монографічні дослідження, здійснені Л. С. Терешко [8], Г. Ф. Пелих [4, 5], І. Я. Журбою й Г. М. Іванченко [3] та І. Я. Журбою [2], не були об'єктом системного вивчення.

У цій розвідці проаналізовано фітономени, утворені внаслідок реалізації мотиваційної ознаки (далі – МО) “цілющі властивості” – однієї з МО, що формують третій принцип номінації – за функцією. Крім МО “цілющі властивості”, у формуванні цього принципу номінації задіяні МО “отруйні властивості”, МО “утилітарні властивості”, МО “їстівні властивості”, МО “магічні властивості”, МО “медоносні властивості”, МО “естетичні властивості” та МО “небажані (шкідливі) властивості”. Номінація за функцією “відбиває високий ступінь зв’язку мовця з довкіллям” [6] і тому є найсуттєвішою. МО “цілющі властивості” реалізовано в 51 фітономені різної структури: 76% із них – однокореневі номени, 18% – фітономени-композиції і 6% – фітономени-словосполучення.

Основною словотвірною й семантичною моделлю номінації фітономів, мотивованих цілющими властивостями рослини чи її частини (частин), є утворення від іменників, дієслів, прикметниково-іменникових, числівниково-іменникових і дієслівно-іменникових словосполучень, які прямо чи опосередковано відбивають ці властивості. Типовою семантичною моделлю мотивації є більш чи менш точне відображення цілющих властивостей рослини.

МО “цілющі властивості” в мономотивованих фітономенах найчастіше виражена опосередковано (94% назв), набагато рідше – прямо (6%).

У межах МО “цілющі властивості” виокремлено вісім мотиваційних значень (далі – МЗ), які реалізуються з різною продуктивністю: 1) МЗ “використання для лікування певної хвороби” (33% фітономів), 2) МЗ “використання для усунення наслідків травм” (24%), 3) МЗ “широкий спектр цілющих властивостей” (14%), 4) МЗ “загальностимулюючі властивості” і 5) МЗ “збуджуючі властивості” (по 8%), 6) МЗ “антигельмінтні властивості” і 7) МЗ “інсектицидні властивості” (по 6%), 8) МЗ “дезінфікуючі властивості” (1%). Три

останні групи назв утворюють фітономени, в основі яких лежить інформація про здатність рослини звільняти організм людини чи тварини не від власне хвороби, а від мікробів, бактерій, комах або паразитів, які чи інфікують організм людини, чи отруюють його продуктами своєї життєдіяльності.

Перше МЗ – **“використання для лікування певної хвороби”** – формують п’ять мотиваційних підзначень (далі – МПЗ): 1) МПЗ “використання для лікування шкірних хвороб”, 2) МПЗ “використання для лікування хвороб шлунково-кишкового тракту”, 3) МПЗ “використання для лікування серцево-судинних хвороб”, 4) МПЗ “використання для лікування гінекологічних хвороб”, 5) МПЗ “використання для лікування бронхо-легеневих хвороб”.

Перше МПЗ – **“використання для лікування шкірних хвороб”** – найзагальніше опосередковано передає похідне від дієслова *чистити* ‘робити чистим що-небудь, видаляючи плями, пил, бруд, домішки і т. ін.’ [7 Т. 11, с. 334], напр.: *чистуха* ‘Чистотіл великий, *Chelidonium majus* L.’ (рослину використовують для виведення бородавок, мозолів, пігментних плям, веснянок, шкірних висипів). Похідні від дієслівно-іменникових конструкцій, у яких дієслівний компонент називає цілющу дію рослини, а іменниковий – об’єкт поширення цієї дії, передають цілющі властивості конкретніше, напр.: *чистотел*, *чистотіл* ‘Жовтець повзучий, *Ranunculus repens* L.’ і ‘Чистотіл великий, *Chelidonium majus* L.’ < *чистити* *т’їло* (рослини використовують для лікування широкого спектра шкірних хвороб). Метонімічно опосередковано це МПЗ передають похідні від іменників, що називають: 1) різноманітні вияви шкірних хвороб (висипання, утворення), напр.: *бородавочник*, *бородавочник* ‘Нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L.’ і ‘Чистотіл великий, *Chelidonium majus* L.’ < *бородаўка* ‘бородавка, невеликий твердий нарост на шкірі’ [7 Т. 1, с. 219] (рослини використовують для зведення бородавок); *туруц’я* ‘Черета трироздільна, *Bidens tripartita* L.’ < *туруц’я* діал. ‘бруд на тілі’ (‘бруд, що в’ївся в тіло, шар бруду на тілі’ [1 Т. 4, с. 296]) (череду використовують для лікування широкого спектра шкірних хвороб); 2) хвороби, які супроводжуються шкірними реакціями, напр.: *золотуха*, *золотушник* ‘Цмин пісковий, *Helichrysum arenarium* (L.) Moench.’ і ‘Золототисячник звичайний, *Centaureum erythraea* Rafn.’ < *золотуха* ‘золотуха, застарілий термін, яким позначали прояви діатезу, що поєднується з туберкульозним ураженням шкіри, очей та лімфатичних вузлів (перев. у дітей), скрофульоз’ [7 Т. 3, с. 683] (обидві рослини використовують як помічні при скрофульозі).

Друге МПЗ – **“використання для лікування хвороб шлунково-кишкового тракту”** – опосередковано передають похідні від дієслівно-іменникових конструкцій, що мають відповідну семантику, напр.: *заткнути* *гузно*, *заткнути* *жопу* ‘Льоник звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.’ < *зати/кати* *гузно*, *зати/кати* *жопу* ‘спиняти діарею’ (дієслівний компонент називає дію рослини, яка припиняє процес витікання рідини (*зати/кати*), а іменниковий – об’єкт спрямування цієї дії (*гузно*, *жопу*) (відвар із цієї рослини ефективний при розладах травлення, діареї). Фітономен-комполит, завдяки семантиці іменних і дієслівних компонентів, що його формують, опосередковано вказує на застосування рослини: *так у нас кажуть / бо дуже помогає в’їд поносу*// (н. п. Парутине Очаківського р-ну).

Третє МПЗ – **“використання для лікування серцево-судинних хвороб”** – опосередковано передають похідні від іменника, що називає вражений хворобою орган, напр.: *сердечник* ‘Золототисячник звичайний, *Centaureum erythraea* Rafn.’ і ‘Собача кропива п’ятилопатева, *Leonurus quinquelobatus* Gilib.’ < *серце* ‘центральный орган кровоносной системы у вигляді м’язового мішка, ритмічні скорочення якого забезпечують кровообіг’ [7 Т. 9, с. 141] (рослини використовують для лікування хвороб серця).

Четверте МПЗ – **“використання для лікування гінекологічних хвороб”** – опосередковано передають іменники, які називають уражені хворобою жіночі статеві органи, напр.: *маточник* ‘Білозір болотний, *Parnassia palustris* L.’ і ‘Деревій степовий, *Achillea stepposa* Klok. et Krytzka’ < *матка* ‘внутрішній статевий орган жінки та самиці тварини, у якому розвивається зародок’ [7 Т. 4, с. 651] (рослини використовують для лікування гінекологічних захворювань).

П'яте МПЗ – **“використання для лікування бронхо-легеневих хвороб”** – опосередковано передають похідні від іменників, які називають відповідну хворобу, напр.: *су^хотник* ‘Цикорій дикий, *Cichorium intybus* L.’ < *су^хоти* ‘туберкульоз’ (цикорій використовують для лікування туберкульозу). В основі фітономенів, похідних від назв хвороб, ушкоджень тканин тіла людини чи тварини лежить одна модель мотивації – можливість використання певної рослини для лікування певного ушкодження чи хвороби [10, с. 66]. Ці фітономени близькі до фітономенів, похідних від назв частин тіла чи органів людини або тварини, але вони конкретніше вказують на хворобу, для лікування якої можливе використання певної рослини [10, с. 66].

Друге МЗ – **“використання для усунення наслідків травм”** – об'єднує три МПЗ: 1) МПЗ “має ранозагойні властивості”, 2) МПЗ “пришвидшує зростання кісток”, 3) МПЗ “має кровоспинні властивості”.

Перше МПЗ – **“має ранозагойні властивості”** – опосередковано передають похідні від іменників, що називають тип ушкодження, напр.: *по^р'ізн*ик ‘Подорожник великий, *Plantago major* L.’ і ‘Деревій степовий, *Achillea stepposa* Klok. et Krytzka’ < *по^р'із* ‘поріз, рана на тілі, заподіяна ножом або взагалі чимось гострим, ріжучим’ [7 Т. 7, с. 261] (рослини використовують для лікування порізів); *ра^н:ик* ‘Алое деревоподібне, *Aloe arborescens* L.’, ‘Підбіл звичайний, *Tussilago farfara* L.’, ‘Подорожник великий, *Plantago major* L.’, ‘Подорожник ланцетолистий, *Plantago lanceolata* L.’, ‘Приворотень стрункий, *Alchemilla gracilis* Oriz’, ‘Вороняче око звичайне, *Paris quadrifolia* L.’ < *ра^на* ‘пошкодження тканин тіла або внутрішніх органів людини, тварини чим-небудь’ [7 Т. 7, с. 447] (рослини використовують для гоєння ран).

Друге МПЗ – **“пришвидшує зростання кісток”** – прямо передають похідні від дієслівно-іменникових словосполучень, у яких дієслівний компонент називає тип цілющої дії рослини, а іменниковий – об'єкт, на який ця дія спрямована, напр.: *жи^во^кос'т* ‘Арніка гірська, *Arnica montana* L.’, *жи^во^к'іст*, *жи^во^кос'т*, *жи^во^к'іст*, *жи^во^кост* ‘Живокіст бродячий, *Symphytum peregrinum* Ledeb.’ < *жи^вит*’ *к'іст'ки* (*жи^вит*’ *кост'і*) (відвари і мазі з рослин використовують для пришвидшення зростання кісток після переломів).

Третє МПЗ – **“має кровоспинні властивості”** – опосередковано передають похідні від: 1) дієслова, що називає суміжну в часі дію, яка відбувається після того, як зупинено витікання крові з рани, напр.: *су^шениц'а* ‘Грицики звичайні, *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik.’ < *су^шити* ‘позбавляючи вологи, робити сухішим’ [7 Т. 9, с. 875]: *сп^и'н'аїе/ ви^суш^ує кроў*// – н. п. 38 (грицики використовують для зупинення кровотеч різного типу); 2) іменника, який називає фізіологічну рідину, на збереження якої спрямована відповідна властивість рослини, напр.: *кри^ваї^ник* ‘Деревій степовий, *Achillea stepposa* Klok. et Krytzka’ < *кри^вавий* < *к^ров* ‘червона рідина, яка, циркулюючи в замкнутій кровоносній системі організму, забезпечує живлення його клітин і обмін речовин у ньому’ [7 Т. 4, с. 358] (деревій використовують для зупинення кровотеч).

Третє МЗ – **“широкий спектр цілющих властивостей”** – прямо передають похідні від дієслова, що має відповідну семантику, напр.: *л'і^чеб^ник* ‘Алое деревоподібне, *Aloe arborescens* L.’ (*л'і^чеб^ний* діал. ‘цілющий’ < *л'і^чити* діал. ‘лікувати’ ‘застосовувати ліки та інші засоби для припинення чийогось захворювання’, ‘застосовувати ліки та інші засоби для припинення захворювання якого-небудь органа’ [7 Т. 4, с. 514]. Опосередковано це МЗ передають похідні від: 1) дієслів, напр.: *чи^стик* ‘Льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.’ < *чи^стити* ‘робити чистим що-небудь, видаляючи плями, пил, бруд, домішки і т. ін.’ [7 Т. 11, с. 334] (відвар із льонку звичайного використовують для знищення інфекцій шлунково-кишкового тракту і виведення їх із організму); 2) числівниково-іменникових словосполучень, у яких: а) числівниковий компонент називає певну (значну) кількість, а іменниковий – узагальнений хворобливий стан організму, напр.: *со^рока^не^дуж^ник* ‘Мильнянка лікарська, *Saponaria officinalis* L.’ < *со^рок* *не^дуж* (у досліджуваних говірках існує повір'я, що рослина здатна зцілити від сорока хвороб); б) числівниковий компонент називає кількість цілющих

властивостей рослини, тотожну кількості хвороб, які вона гіпотетично може подолати, а іменниковий – здатність рослини вилікувати від такої кількості хвороб, напр.: *дев'яц'ил*, *дев'яц'іл*, *дев'ятиц'ил* ‘Оман високий, *Inula helenium* L.’ < *дев'ят' сил* (оман високий у народній медицині має чималий обсяг використання, про що відомо й носіям досліджуваних говірок). Похідні від числівниково-іменникових словосполучень вказують на широкий спектр цілющих властивостей номінованих рослин. Метафорично опосередковано наявність у рослини широкого спектра лікарських властивостей передає похідне від назви людини за професією, яка прямо пов'язана з лікарською практикою, напр.: *доктор* ‘Каланхое перисте, *Kalanchoe pinnatum*’ і ‘Каланхое Деграмона, *Kalanchoe Daigremontiana*’ < *доктор* (рос. *доктор* ‘лікар’): *соком за'капу'ют* ‘*д'ім'ам* ‘носик в'ід про'студу// у нас назива'єц'я *доктор*// – н. п. Єланець.

Четверте МЗ – “загальностимулюючі властивості” – опосередковано передають похідні від дієслів, які вказують на відновлення багатьох ознак, притаманних молодому, здоровому організмові, напр.: *молодило* ‘Очиток їдкий, *Sedum acre* L.’ < *молод'ити* ‘робити молодшим’ [7 Т. 4, с. 787] (очитку приписують властивість омолоджувати організм людини, зупиняти його старіння); *рум'янець*, *рум'янець*, *рум'янка*, *рум'янок* ‘Ромашка лікарська, *Matricaria recutita* (L.)’ < *рум'янити* ‘викликати рум'янець на обличчі’ [7 Т. 8, с. 908] (ромашка впливає на обмін речовин, очищує шкіру, робить її рум'яною): *от в'із'ми й'йї та по'ниї і по'бачиш/ й'ка с'танеш// ходиш/ й'ак* ‘*дин'а / а* ‘*будиш/ й'ак цв'ик*// н. п. Виноградний Яр Арбузинського р-ну (має місце опосередкований спосіб передачі кольору обличчя через назви рослин, плоди яких мають подібний колір: *дин'а* – жовтий, *цв'ик* (діал. ‘Буряк звичайний, *Beta vulgaris* L.’) – червоний). Прикметно, що первісне значення слова *цв'ик* у досліджуваних говірках згубилося, а вторинне збереглося й набуло додаткових семантичних відтінків: ‘здоровий’, ‘товстий’ (про людину): *цв'ик// це значит' красний/ м'затий/ то'с'тий*// – н. п. Виноградний Яр, Арбузинського р-ну; інколи лексема набуває негативного забарвлення при характеристиці людей: *у* ‘*н'ого* ‘*морда й'ак цв'ик*// – н. п. Кавуни Арбузинського р-ну; *ходе й'ак цв'ик*// – н. п. Виноградний Яр Арбузинського р-ну.

П'яте МЗ – “збуджуючі властивості” – опосередковано передають похідні від: 1) іменників, що називають хворобливі стани, напр.: *сказ* ‘Валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L.’ < *сказ* ‘несамовитість’ [7 Т. 9, с. 239] – збуджуючі властивості валеріани лікарської помічені завдяки своєрідній поведінці кішок, які шаленіють при контакті з нею; 2) дієслів, які вказують на тонізуючий вплив на організм тварини, напр.: *одо'л'анка* ‘Валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L.’ < *одо'л'вати* ‘долати, цілком заволодіти ким-небудь (про фізичний стан)’ [7 Т. 3, с. 545] (кішки потрапляючи під вплив валеріани лікарської, протягом тривалого часу не можуть полишити місце, де вона росте); 3) прикметниково-іменникових словосполучень, напр.: *ко'т'ач'ї сла'дос'т'ї* ‘Валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L.’ < *ко'т'ач'ї сла'дос'т'ї* (стрижневий компонент, похідний від загальної назви ласощів (*сла'дос'т'ї*), опосередковано вказує на особливу привабливість рослини, а означальні компоненти, похідні від іменника *к'ім*, – на об'єкт, для якого властивості рослини є особливо привабливими; 4) прикметниково-іменникових словосполучень, напр.: *сказ ко'т'ач'ий* ‘Валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L.’ < *сказ ко'т'ач'ий* (стрижневий компонент вказує на особливо сильну тонізуючу дію рослини, що викликає неадекватну поведінку (*сказ* ‘несамовитість’ [7 Т. 9, с. 239]), а означальний компонент, похідний від іменника *к'ім*, – на об'єкт, який зазнає впливу цих властивостей рослини).

Шосте МЗ – “антигельмінтні властивості” – опосередковано передають похідні від іменника, який називає об'єкт, на який спрямована дія, напр.: *г'лисник* ‘Золототисячник звичайний, *Centaureum erythraea* Rafn.’ і ‘Чистотіл великий, *Chelidonium majus* L.’, *г'лис'т'анка* ‘Пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.’ < *глист* ‘глист, черв'як, що паразитує в організмі людини і тварини; гельмінт’ [7 Т. 2, с. 85] (рослини мають глистогінні властивості).

Сьоме МЗ – “інсектицидні властивості” – опосередковано передають похідні від іменників, що називають: 1) речовини (мийні засоби), які мають подібний вплив на комах, напр.: *собаче мило* ‘Чистотіл великий, *Chelidonium majus* L.’ < *мило* ‘тверда, напіврідка або рідка речовина – суміш жирів та лугу, що добре розчиняється у воді й уживається для миття і прання’ [7 Т. 4, с. 704] (чистотіл використовують як інсектицидний засіб для знищення комах-паразитів у шерсті тварин, зокрема й собак). Стрижневий компонент фітономена-словосполучення передає подібність властивостей чистотілу й мийного засобу, означальний називає об’єкт-реципієнт, для очищення якого від комах-паразитів використовують номіновану рослину, а також підкреслює несправжність названого опорним компонентом предмета – мила); 2) паразитуючі організми і їхні форми, на які скерована інсектицидна дія рослини, напр.: *ушишунник*, *ушишун’ик* ‘Копитняк європейський, *Asarum europaeum* L.’ < *воша* (*вош’і*) ‘воша, маленька безкрила кровосисна комаха – зовнішній паразит тварин і людини’ [7 Т. 1, с. 746]; *гнідник* ‘Грицики звичайні, *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik.’ < *гніда* (*гніди*) ‘гнида, яйце воші’ [7 Т. 2, с. 82] (рослини використовують для знищення вошей і гнид).

Восьме МЗ – “дезінфікуючі властивості” – метонімічно опосередковано передає похідне від назви продукту харчування, який зберігає свої якості завдяки дезінфекції посуду для нього, напр.: *сметан:ик*, *сметан’ик* ‘Чистотіл великий, *Chelidonium majus* L.’ < *сметана* ‘верхній жирний шар кислого незбираного молока; сквашені вершки’ [7 Т.9, с. 402] (чистотіл використовують для дезінфекції посуду, призначеного для зберігання молочних продуктів, зокрема й сметани).

МО “цілющі властивості” часто має різну лексичну реалізацію, зумовлену як власне лінгвальними, так і екстралінгвальними факторами, серед яких велике значення має ступінь пізнання людиною об’єкта номінації. Унаслідок цього в досліджуваних говірках функціонує велика кількість лексичних відповідників між окремими говірками і паралельних назв усередині деяких із них, напр.: *л’ичебник*, *ран:ик* (*ра’ник*, *ра’н:ик*, *ран’ик*) ‘Алое деревоподібне, *Aloe arborescens* L.’; *пор’ізник*, *ран:ик* ‘Подорожник великий, *Plantago major* L.’.

Тотожність або подібність цілющих властивостей рослин і номінативних засобів реалізації цієї ознаки призвели до виникнення омонімічних назв як в окремих говірках, так і на міжговірковому рівні, напр.: *маточник* ‘Деревій степовий, *Achillea stepposa* Klok. et Krytzka’ і ‘Білозір болотний, *Parnassia palustris* L.’; *ран:ик* ‘Алое деревоподібне, *Aloe arborescens* L.’, ‘Вороняче око звичайне, *Paris quadrifolia* L.’, ‘Підбіл звичайний, *Tussilago farfara* L.’, ‘Подорожник великий, *Plantago major* L.’, ‘Подорожник ланцетолистий, *Plantago lanceolata* L.’, ‘Приворотень стрункий, *Alchemilla gracilis* Orpiz’ і ‘Чистотіл великий, *Chelidonium majus* L.’.

При метафоричній і метонімічній реалізації МО “цілющі властивості” найчастіше використовуються похідні від назв дій, спрямованих на позбавлення від збудників чи наслідків хвороби чи відновлення сил організму, утворень і ушкоджень, рідше – похідні від назв хвороб, органів і фізіологічних рідин, паразитуючих організмів і їхніх форм, людей за професією, продуктів харчування, найрідше – мийних засобів, що мають незаражувальну дію.

Найпродуктивнішими при творенні назв рослин, мотивованих лікарськими властивостями, виявилися лексеми *рана* й *золотуха*; меншу продуктивність мають лексеми *глист*, *рум’янити*, *бородаўка*, *доктор*, *матка*, *пор’із*, *серце*, числівниково-іменникове словосполучення *девят’ сил*, дієслівно-іменникові словосполучення *живит’ к’іст’ки* (*живит’ кост’і*), *чистит’ т’іло*; найменшу – лексеми *воша* (*вош’і*), *гніда* (*гніди*), *кроў*, *сказ*, *сухоти*, *сметана*, *туриц’а*, *л’ичити*, *молодити*, *одол’івати*, *сушити*, *чистити*, прикметниково-іменникові словосполучення *собаче мило*, *сказ кот’ачий*, *кот’ач’і с’ладос’т’і*, дієслівно-іменникові словосполучення *зати’кати гузно*, *зати’кати жопу* та числівниково-іменникове словосполучення *сорок недуг*.

МО “цілющі властивості” при творенні фітономенів виявилася найпродуктивнішою з-поміж МО, що формують третій принцип номінації – за функцією. У мономотивованих фітономенах

цю МО прямо чи опосередковано найчастіше передають похідні від іменників (59% фітономенів), рідше – дієслів (18%), дієслівно-іменникових (12%), числівниково-іменникових і прикметниково-іменникових словосполучень (по 5,5%). МО “цілющі властивості” особливо продуктивно використана при номінації дикорослих трав’янистих рослин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грінченко Б. Д. Словарь української мови : у 4 т. / упорядк. з додат. власного матеріалу Б. Грінченко. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958.
2. Журба І. Я. Особливості лексики говірок Миколаївщини. *Пр. XIII респ. діалектолог. наради*. Київ : Наук. думка, 1970. С. 293–296.
3. Журба І. Я., Іванченко Г. М. Особливості лексики говорів Миколаївщини. *XIII респ. діалектолог. нарада* : тези доп. Київ : Наук. думка, 1969. С. 58–60.
4. Пелих Г. Ф. Деякі синтаксичні особливості надбужьких говірок на Первомайщині. *Пр. X респ. діалектолог. наради*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. С. 176–185.
5. Пелих Г. Ф. Прибугские говоры Первомайского района Николаевской области (Фонетико-грамматические особенности) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : Київ, 1962. 16 с.
6. Радзявичюте А. Л. Дендронимы и производные от них образования в балтийских языках (принципы номинации) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : Вильнюс, 1988. 17 с.
7. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
8. Терешко Л. С. Украинские говоры Южного Побужья : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : Одесса, 1954. 16 с.
9. Фроляк Л. Д. Мотивація діалектної ботанічної лексики у лексикографічному аспекті. *Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков* : тез. докл. 2-й Всесоюз. конф. : у 2 ч. Днепропетровск : Изд-во Днепропетр. гос. ун-та, 1988. Ч.2. С. 213–215.
10. Шамота А. М. Назви рослин в українській мові. Київ : Наук. думка, 1985. 159 с.

УДК 811.111`42 : 82 – 1

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-2-08>

ЛІНГВОКОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ

Москвичова О. А., к. філол. н., доцент, докторант

Херсонський державний університет

вул. Університетська, 27, м. Херсон, Україна

oksana20121980@gmail.com

Статтю присвячено лінгвокомунікативним особливостям поетичного тексту, котрі обумовлені використанням у тканині вірша певних комунікативних моделей. Установлено, що поезія постає комунікативним процесом і результатом творчої діяльності поета, спричиненої мовними, естетичними та соціальними факторами. Зазначено, що тропеїчність сприяє лінгвостилістичному втіленню естетичності поетичних текстів та реалізації у віршах основних філософських естетичних категорій та естетичної функції.

Ключові слова: картина світу, поетична модель світу, естетика, естетичні категорії, лінгвокомунікативні особливості поетичного тексту.